

НЕРІВНОВАЖНИЙ АНАЛІЗ ЯК ЕВРИСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАКТИКИ

І. Д. Спаський

Одеський національний економічний університет, м.Одеса, Україна
ostrov7@yamaic.com

Найважливіше значення в економічній теорії досі має принцип рівноваги, який, однак, не дозволяє задовільно оцінювати і прогнозувати економічні процеси. Вимога підвищення ефективності економічного аналізу ставить під сумнів передумову про тяжіння економічної системи в рівноважний стан. З сучасних позицій природознавства принцип рівноваги може спостерігатися тільки в замкнутій економічній системі. Економіці як відкритій системі більш властиво нерівноважний стан. У статті аргументується, що вона є не тільки не рівноважною, а й постійно віддаляється від рівноважної.

Ключові слова: економіка; принцип рівноваги; відкрита система.

УДК 330.42

У термінології І. Лакатоса теорія рівноваги відноситься до «жорсткого ядра» економічної теорії, тобто складає її основу [1, с. 147]. При цьому під рівновагою може розумітися ситуація, коли «при незмінності зовнішніх умов і параметрів, ні у одного з учасників господарського процесу немає стимулу міняти свою економічну поведінку» [2, с. 12].

Відповідно до цього постулюється рівноважний характер економіки або її прагнення до рівноваги. Це означає, що недирективне узгодження дій автономних економічних індивідів дає ринку здатність до саморегулювання і до нейтралізації екзогенних шоків.

При такому уявленні ринкової системи повинні бути присутніми досить потужні стабілізуючі механізми, рано чи пізно призводять її в рівноважний стан, завдяки чому втручання держави в економіку не тільки небажано, а й шкідливо.

Тим часом підхід до економіки, з точки зору рівноваги, досить проблематичний, аналіз фактів не дозволяє ні підтвердити теорію рівноваги, ні спростувати її, оскільки вона сумісна з будь-яким ходом подій [3].

З сучасних позицій природознавства принцип рівноваги може спостерігатися тільки в замкнутій економічній системі. Сучасна ж економіка є відкритою, нелінійною та стохастичною структурою. При цьому «відкрита система не може бути рівноважною, тому що її функціонування вимагає безперервного надходження із зовнішнього середовища енергії або речовини багатого енергією. ... З надходженням

нової енергії або речовини неравноважність в системі зростає» [4, с. 114-115].

Виходячи з цього, економіці як відкритій системі більш властиво нерівноважний стан. Звісно ж, що вихідним дисбалансом є внутрішнє нерівновага індивіда - нерівновага між його потребами і можливостями. Таке нерівновага очевидно супроводжує його протягом життя і спостерігається в різних сферах його особистості: економічної (матеріальної), особистісної, соціальної або в сфері ідеального. Значимість кожної з цих сфер у різних індивідів неоднакова і визначається структурою конкретної особистості. Основна провідна сфера може бути визначена як головний вектор індивіда або домінанта.

У стані, близькому до рівноваги індивіда в одній зі сфер, нерівновага зміщується в іншу сферу особистості індивіда. Така актуалізована сфера притягує до себе вивільнені ресурси індивіда і стає новою домінантою (осередком порушення) в його свідомості.

Домінанта характеризується здатністю підсумовувати в собі всю доступну енергію і як стійкий центр збудження підпорядковує собі більшу частину активності індивіда. Вона визначає тільки один домінуючий інтерес, що витісняє всі інші на периферію свідомості. Домінанта може зникнути в двох випадках: коли вона приведена в рівновагу (повністю задоволена) або коли виникла інша, більш сильна домінанта, перетягнувши на себе всю енергію.

Якщо головний вектор лежить в матеріальній сфері, то для досягнення економічної збалансованості можуть приносити в жертву всі інші сфери, таким чином посилюватися нерівновага в них. Так, на думку В. Н. Маркова, державні службовці часто розплачуються за успішну кар'єру різними особистісними деформаціями психіки [5].

Теоретично при досягненні повного і стійкого внутрішньої рівноваги в матеріальній сфері мотиви для економічної діяльності зникають, зберігаються лише мінімальні дії з підтримки рівноваги. Активність тут різко падає, вивільняється велика частина задіяних ресурсів, виникає застій.

Рух відповідно до головним вектором дуже інертно, але може змінюватися або коригуватися відповідно до динаміки внутрішніх елементів особистості, підпорядкованих фаз розвитку індивіда. Такий розвиток включає фази активних дій і фази осмислення цих дій, що і породжує відповідні періоди психічного розвитку і кризи, їх розділяють [5].

Циклічність особистісного розвитку крім внутрішніх джерел значною мірою визначається зовнішніми по відношенню до людини процесами. Тут можна процитувати афоризм, що приписується А. П. Чехову: «Чим вище людина по розумовому і моральному розвитку, тим він вільніше, тим більше задоволення доставляє йому життя». Іншими словами

в міру внутрішнього розвитку змінюється ставлення індивіда до зовнішнього світу, способу використання його для внутрішньої стабілізації, врівноваження.

Рухомий дисбалансом індивід вступає у взаємодії з іншими індивідами і природою. Таким чином внутрішня нерівновага, невпорядкованість експортується індивіду поза. На певному етапі розвитку індивіда відбувається перехід від реактивності до проактивності. Розвинені когнітивні здібності індивіда дозволили йому еволюціонувати швидше, ніж навколишнє середовище, відбувається перехід від адаптації до випереджаючої еволюції індивіда. Він переходить від дій за принципом «стимул-реакція» до діяльності на основі передбачення.

Використовуючи власну внутрішню модель зовнішнього світу, індивід здатний цілеспрямовано діяти в ситуаціях, пов'язаних з різними аспектами випадковості, явно або неявно дотримуючись принципу: максимізація функції корисності при одночасній мінімізації функції витрат.

В ході експорту нерівноваги і взаємодії з іншими індивідами виникають динамічні структури, що сприяють досягненню цілей індивіда, а саме інститути: інститут ринку, інститут грошей і ін. При цьому ми бачимо все зростаюче ускладнення цих інститутів у відомій нам історії людства, і це ускладнення повинно мати якусь причину крім внутрішнього нерівноваги індивіда.

Такою причиною є ринковий механізм, який забезпечує постійний тиск на індивідів, стимулюючи еволюційний розвиток інститутів і самих індивідів. Тут ми також бачимо прояв нерівноваги: більшість населення має нижчий рівень добробуту, ніж меншість. Це і викликає зростання активності меншини. В іншому випадку основна частина індивідів може бути надана в більш умиротвореному стані, що не сприяло б генерування ними прогресивних представлених і поведінкових самосборок [6].

Нерівновага змушує конкурувати індивідів, винаходити нові комбінації в трактуванні Шумпетера: виготовлення та впровадження нового блага; освоєння нового ринку збуту; отримання нового джерела сировини; проведення відповідної реорганізації [7].

Розвивається в результаті ускладнення економіки виражається насамперед в ускладненні її структури, виникають все нові «поверхи» економіки (сільське господарство - промисловість - сфера послуг).

Таким чином, напрашується висновок, що економіка - це відкрита нерівноважна система, що характеризується процесами обміну з зовнішнім середовищем. Якщо економіка з тих чи інших причин виявляється в рівноважному стані (стає закритою системою, ринковий механізм змінюється плановим), виникає застій, швидкість взаємодій і різного роду внутрішніх обмінів падає, губиться внутрішня мобілізованість і економіка ризикує потрапити в орбіту інший, більш енергійної зовнішньої

системи. При цьому нерівновагу через ринковий тиск сприяє переходу економіки в стан більш високого порядку.

Література

1. Брагинский С. В. *Политическая экономия: дискуссионные проблемы, пути обновления* / С. В. Брагинский, Я. А. Певзнер. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Лакатос И. Методология научных исследовательских программ / И. Лакатос // Вопросы философии. – 1995. – № 4. – С. 135-154.
3. Лихачев М. Теория макроэкономического равновесия в контексте методологических проблем современной экономической науки / М. Лихачев // Вопросы экономики. – 2008. – № 7. – С. 77-88.
4. Марков В. Н. Самость как точка равновесия в изменчивом мире / В. Н. Марков // Мир психологии. – 2010. – № 4. – С. 33-40.
5. Рузавин Г. И. *Концепция современного естествознания* : учеб. / Г. И. Рузавин. — М. : ЮНИТИ, 1999. – 288 с.
6. Хайтун С. Д. Фундаментальная сущность эволюции / С. Д. Хайтун // Вопросы философии. – 2001. – № 2. – С. 151-166.
7. Шумпетер И. *Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры)* / И. Шумпетер ; пер. с нем. В. С. Автономова, М. С. Любского, А. Ю. Чепуренко. — М. : Прогресс, 1982. – 455 с.